

Statutul literaturii în sistemul de învățământ românesc înainte de 1948

Prof. dr. Nicolae Ioana,
Universitatea „Dunărea de Jos” Galați

Abstract: *After 1948, the Inter-War Romanian educational system changed due to the brutal intrusion of the political factor which structurally modified the literature teaching perspective. The abusive politically-coined pact distorted Spicu Haret's educational reforms up to the total subjection of literature textbooks to the dominant doctrine. Our study analyses these ideological changes in teaching literature by comparison to the former Inter-War educational system, with a special view on literature textbooks.*

Keywords: *Spicu Haret's reforms, educational system, literature textbooks, political intrusion.*

O bună înțelegere a modificărilor survenite, sub presiune politico-ideologică, în modul de elaborare a documentelor curriculare și a manualelor de literatură în perioada postbelică necesită o cunoaștere corectă a situației respective în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale. Sub anumite aspecte, imaginea rezultată din investigarea acestei epoci poate facilita, prin comparație, și înțelegerea schimbărilor produse în acest domeniu după 1989, mai cu seamă începând din 1999, când s-a revenit la punerea în circulație și folosirea manualelor alternative.

La începutul intervalului de timp dintre cele două războaie mondiale, învățământul românesc se află încă sub semnul viziunii și al reformelor haretiene, înfăptuite de Spicu Haret începând cu anul 1898. Ideea unei *școli naționale*, nu doar în sensul unificării sistemului educațional în liniile de coerență ale unei noi concepții, dar și sub aspectul formării tinerelor generații în spiritul sentimentului național. Această din urmă funcție formativă o declară, într-o manieră retorică foarte convingătoare, Spicu Haret în 1905: „Școala românească nu va fi în stare să lămurească pentru copiii de Români ideea de patrie? Ea nu va putea să-i facă să înțeleagă ce însemnează a fi Români, nu va putea să-i facă a se deosebi de Unguri sau de Bulgari, ea nu-i va putea face să iubească pământul străbun, să simtă românește și o asemenea școală o vom putea numi școală românească? Și dacă românească nu va fi, ce rost va avea ea? Trebuie-va va școala primară să-și restrângă aspirațiunile doar în a învăța pe țărani să se ferească de înșelăciunile logofeților boierești? Școala primară trebuie să fie adevărată școală națională sau să nu fie de loc”.

Spiritul reformelor înfăptuite de Spicu Haret și viziunea acestuia asupra fundamentelor și funcțiilor învățământului vor fi continuate în perioada interbelică de Constantin Angelescu, om de formație haretiană, care a deținut funcția de Ministru al Instrucțiunii Publice în două mandate ale guvernării liberale: 1922-1928 și 1933-1937.

Un element de continuitate indiscutabil, identificabil cu același accent în epoca interbelică, este *componenta națională*, la care se referea în discursul său Spicu Haret, citat mai sus.

Întregul învățământ românesc interbelic, atât sub aspect organizațional cât și din punct de vedere curricular, apare în această perioadă puternic vectorizat în direcția formării conștiinței identitare și a educației patriotice, fără ca această direcționare să fi determinat, cum se întâmplă astăzi, reacții contrare.

În una dintre numeroasele circulare trimise în teritoriul școlar pentru a reglementa acest domeniu încă insuficient organizat, Spicu Haret fixa cea mai impornată dintre responsabilitățile școlii în termenii educației patriotice: „Cea dintâi datorie a școlii, care trece înaintea oricărei alteia, este de a forma buni cetățeni și cea dintâi condiție pentru a fi cineva bun cetățean este de a-și iubi țara fără rezervă și de a avea o încredere nemărginită într-însa și în viitorul ei. Toată activitatea, toată îngrijirea celor însărcinați cu educarea tinerimii, acolo trebuie să tindă”(Circulara din 22 aprilie 1897) [1].

Evident, alături de istorie, limba și literatura română figurează într-o poziție privilegiată în raport cu scopul pe care îl atribuia școlii Spicu Haret și care rămâne prioritate a învățământului românesc și în epoca interbelică.

Programele școlare ale acestei perioade evidențiază, în termeni diferiți dar inechivoci, această finalitate formativă a studiului. Exemplificatoare este formularea pe care o dă acestui obiectiv Petre V. Haneș, în introducerea programei din 1935: „Scopul învățării limbii și literaturii române este să-i deprindă pe elevi a scrie și a vorbi românește și a-i integra, cu sentiment, cugetare și voință, în totalitatea neamului din care fac parte. Ținta trebuie să fie o vie pătrundere a valorilor culturale ce se desprind din limba, arta și puterea de viață a neamului românesc”. Petre V. Haneș este și autorul mai multor manuale, pentru ciclul inferior și superior al liceului, pe care începe să le elaboreze în 1906 și continuă să le re-editeze, prin revizuirii succesive, pe toată durata epocii dintre cele două războaie mondiale. Exemplificăm cu câteva ediții care demonstrează nu numai prolificitatea autorului, ci și succesul de care se bucură el datorită atât concordanței cu cerințele programei, cât și interesului public manifestat pentru manualele sale, în condițiile existenței mai multor oferte alternative: *Carte de limba română pentru clasa a VII-a secundară*, Editura Librăriei Naționale, 1912; *Carte de limba română pentru clasa a II-a secundară*, Editura Alacalay, 1920; *Carte de limba română pentru clasa a III-a secundară*, Editura Alacalay, 1920, 1926; *Carte de limba română pentru clasa a VII-a de băieți și fete*, Editura Viața Românească, 1922; *Carte de limba română pentru clasa a VI-a secundară*, Editura Alacalay, 1927; *Carte de limba română pentru clasa a VII-a secundară*, Editura Alacalay, 1920; *Limba română pentru clasa I secundară*, Editura Națională 1929; *Limba română pentru clasa a VIII-a secundară*, Editura Tipografiile Române Unite, 1935 etc. Este necesar să subliniem multitudinea manualelor și a edițiilor în care apar acestea, pentru că, în spiritul enunțului de mai sus, selecția autorilor și a textelor, ca și modul de interpretare a acestora sunt datoare atât valorii lor formative, în sensul educației patriotice, cât și nivelului lor estetic, raportat, desigur, la nivelul de evoluție a literaturii române în epoca în care au fost create. De exemplu, într-un manual de clasa a V-a [2] (ajuns, în anul 1935 la ediția a IX-a), noțiunile de teoria literaturii sunt ilustrate cu texte care, într-un fel sau altul, se revendică din tematica națională: *Umbra lui Mircea*, *La Cozia* și *Adio*, *La Târgoviște*, de Grigore Alexandrescu, *Alexandru Lăpușneanul*, de Costache Negruzzi, *Viața la țară*, de Duiliu Zamfirescu, *Ion*, de Liviu Rebreanu, *Pribeag* și *Plugarii*, de Octavian Goga, *Cântecul Gintei Latine* și *Dan, căpitan de plai*, de Vasile Alecsandri, *Te-or dărâma, bisericuță veche*, de Victor Eftimiu, *Satul*, de Ov. Densusianu, *Luceafărul*, de Barbu Șt. Delavrancea, *Păstorița* și *Pe Bistrița*, de George Coșbuc, *Țara mea*, de Al. Stamatiad etc.

Un tablou similar dă la iveală manualul [3] dedicat tot noțiunilor de teoria literaturii, sub semnătura altui autor prestigios al perioadei interbelice, Gheorghe Nedioglu: *La fereastră, spre livadă*, de Șt. O. Iosif, *Cântec*, de Octavian Goga, *Lui Eminescu* și *Sămănătorul*, de Al. Vlahuță, *Păstorița* de G. Coșbuc, *Ciobănașul*, de Șt. O. Iosif, *Vlaicu-Vodă*, de Al. Davila, *Moș Ion Roată* și *Unirea*, de Ion Creangă etc.

Unele dintre aceste texte nu lipsesc nici astăzi din programele școlare și, amănunt demn de precizat, au trecut și prin grila de selecție a progamelor și manualelor dinainte de 1989. Faptul arată că educația patriotică, căzută în dizgrație în perioada postdecembristă, nu este o particularitate exclusivă a sistemului de învățământ comunist. Ea are o tradiție veche, reprezentând unul dintre vectorii principali ai sistemului educațional interbelic.

Pe de altă parte, se poate observa în unele dintre aceste manuale o anumită adecvare la tendințele politice care începuseră să se manifeste cu o energie sensibilă în epocă în direcția extremismului de dreapta. Atât în manualul lui Petre V. Haneș, cât și în cel elaborat de Gheorghe Nedioglu sunt apar, de pildă, A. C. Cuza, I. Gr. Periețeanu, ambii cu epigrame, și Nichifor Crainic, cu poemul *Noul Adam*. În condițiile în care atât genul epigramistic, cât și poezia imnică beneficiază în epocă de contribuții mult mai prestigioase (Cincinat Pavelescu, Al. O. Teodoreanu, Octavian Goga etc.) prezența lui A.C. Cuza sau a lui Nichifor Crainic indică o sensibilă atingere a criteriilor de selecție cu zona politicului.

O altă concluzie care se poate desprinde din investigarea acestor manuale interbelice vizează existența unui număr însemnat de texte care abordează diferite aspecte ale problematicei sociale. Este de exemplificat aici cu romanul *Răscoala*, de Liviu Rebreanu, prezentat printr-o aplicație pe fragmentul *Flămânzii* în manualul lui Gheorghe Nedioglu. Autorul romanului *Ion*

pătrunde, de altfel, foarte repede în manualele școlare cu toate cele trei romane de forță pe care le-a creat: *Ion*, *Răscoala* și *Pădurea spânzuraților*.

Interesant este însă că, deși toate manualele îl includ pe I. L. Caragiale, destul de puține dintre ele cuprind comedia *O scrisoare pierdută*. Un enunț cu caracter interdictiv dintr-o programă de limba și literatura română (1935) ar putea explica într-o oarecare măsură această ciudată absență: „Nu se vor îngădui poezii tendențioase ori lecturi în care se batjocoresc sau se ridiculizează clasele sociale, categorii profesionale sau națiuni străine.” (Petre V. Haneș) [4]. Nu știm în ce măsură această afirmație exprimă un punct de vedere oficial, dar este curios că prestigiosului text caragialian îi este preferată în destul de multe manuale alternative ale epocii interbelice comedia *Conu Leonida față cu reacțiunea*.

Pe de altă parte, este de remarcat faptul că nici selecția pentru studiul didactic a poemului eminescian *Împărat și proletar* nu este o inovație a programelor și manualelor elaborate în timpul regimului comunist, cum se afirmă adesea în analizele făcute după anul 1989. Textul apare pentru prima dată într-un manual [5] alcătuit Petre V. Haneș, în 1906, și este preferat pentru ilustrarea poeziei filosofice și de Gh. Adamescu și Mihail Dragomirescu în manualul lor din 1918, unde este prezentat în termeni nu foarte mult diferiți de comentariile care au făcut carieră în epoca postbelică. Un manual școlar din 1935 [6] reia această piesă eminesciană.

La rândul lor, Mihail Dragomirescu și N. I. Rusu acordă aceeași atenție poemului respectiv, din moment ce îl includ în manualul [7] pentru clasa terminală a liceului, încheindu-și analiza cu următoarea afirmație: „Nici când nici în literatura română, nici în cea universală n-au fost formulate cu o adâncime și o conciziune neîntrecută nemulțumirea materială omenească”.

Prezența lui Mihai Eminescu în manualele școlare dintre cele două războaie mondiale poate fi, de altfel, un bun indicator al preferințelor selective ale autorilor respectivelor instrumente didactice. Un scurt și interesant istoric al problemei face Mircea Anghelescu, care semnalează prima prezență a poetului într-un ghid de uz didactic încă din 1875 și urmărește apoi preferințele autorilor de manuale interbelice pentru diferite texte eminesciene: *Luceafărul* (prezent în toate manualele), *Glosa*, *Doina*, *Mai am un singur dor*, *Scrisorile* (I, II și III) sunt cele mai frecvente în manualele apocii.

Un ultim aspect pe care îl abordăm aici succint vizează caracterul predominant al criteriului estetic operaționalizat în selecția textelor de folosință didactică. De altfel, uneori, conținutul textelor introductive ale unora dintre manualele epocii are caracter programatic: „La baza studiului literaturii trebuie să stea concepția estetică” [8].

Faptul este vizibil mai ales după 1929, când în canonul didactic încep să-și facă intrarea și câțiva dintre cei mai importanți scriitori interbelici: Liviu Rebreanu, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Cezar Petrescu (cu romanul *Întunecare*). Între absențele notabile, explicabile probabil prin gradul de modernitate al scrierilor lor, semnalăm numele lui Ion Barbu, Camil Petrescu și Hortensia Papadat-Bengescu.

Cele din urmă manuale de literatură care apar în prelungirea tradiției didactice și operaționalizează criterii de selecție și de interpretare a textelor proprii acestui domeniu specific sunt cele elaborate și publicate în 1946 sub autoratul a trei prestigioși reprezentanți ai școlii filologice românești: Al. Rosetti, I. Byck și Perpessicius. Aceste manuale rămân în circulație până în anul 1948, când, după adoptarea noii legi privind reforma învățământului, sunt eliminate din școală. Ceea ce li se impută este, în primul rând, viziunea estetizantă asupra literaturii, prezența unor reprezentanți prestigioși ai modernismului interbelic, „introducerea în manualul de clasa a VIII-a a poezilor Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu, AL.T. Stamatiad, I. Pillat, a «criticului» M. Dragomirescu, a prozatorilor Gib Mihăescu și Al. O. Teodoreanu” [9] și, fapt considerat de o mare gravitate, elogiarea rolului lui Titu Maiorescu în cultura română: „Prin această luare de poziție, autorii manualului se raliază «în jurul stindardului» purtat de Maiorescu și încearcă încă și astăzi să educe tineretul în spiritul unei concepții care a fost de mult învinsă și trecută la lada cu vechituri a istoriei.” [10]

Este momentul de ruptură, după care existența literaturii în sistemul de învățământ va sta timp de aproape două decenii sub semnul deformativ al ideologiei leniniste.

*This work was supported by CNCSIS –UEFISCSU, project number PNII – IDEI code 949/2008.

Note

- [1] *Operele lui Spiru Haret*, Vol. I, Oficiale: 1881-1888, 1897-1899, ediție îngrijită de Constantin Schifirneț, Editura Comunicare. Ro, București, 2009.
- [2] Petre V. Haneș, *Limba română pentru clasa a V-a secundară*, Editura Tipografiile Române Unite, București, 1935.
- [3] Gheorghe Nedioglu, *Genurile literare*, manual pentru clasa a V-a, Editura Cartea Românească, 1930.
- [4] Cf. Ioan Damșa, *Literatura română în manualele școlare interbelice*, Editura Emia, Deva, 1999.
- [5] Apud Mircea Anghelescu, *Eminescu în manualele școlare*, în *România literară*, nr. 11/2000.
- [6] I Bujor și F. Ilioasa, *Carte de limba română*, pentru clasa a VII-a secundară, Editura Națională Ciornei, București, 1935.
- [7] Mihail Dragomirescu și N. I. Rusu, *Carte de limba română (Curs de limba română pentru învățământul secundar)*, clasa a VII-a, Editura ziarului Universul, București, 1936.
- [8] Gh. Adamescu și M. Dragomirescu, *Manual de limba română pentru clasa a VI*, Editura Socec, București, 1929.
- [9] Ion Mihăileanu, *Pentru o concepție științifică în manualele de limba și literatura română din învățământul mediu*, *Contemporanul*, 10 septembrie 1948.
- [10] Ibidem.